

Mgr. Orkida Backus Borshi

Formal Expression of Definiteness in Albanian. A Description Based on Comparison with English.

/Formální vyjadřování kategorie určení v albánštině. Popis na základě srovnání s angličtinou.

Disertační práce, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav anglického jazyka a didaktiky, prosinec 2016, 157 stran + přílohy

Posudek oponenta

Předložená disertační práce Mgr. Orkidy Backus Borshi volí pro popis vyjadřování kategorie určení v albánštině srovnání s angličtinou, kde je tato kategorie detailně popsána. Cílem je tímto vzájemným srovnáním popsat míru shody a přispět tak k možné lepší charakteristice kategorie určení v albánštině. V úvodu práce si autorka stanoví dvě základní otázky (str. 12): 1) čemu (jakým tvarům) v albánštině odpovídají anglické NP s určitým členem?, a následně 2) čemu odpovídají v angličtině albánská jména ve tvaru určitém, a celkový cíl práce formuluje na str. 13: *The objective of the study is to provide – via contrast with English – a solid support for the description of definiteness in Albanian.*

Zvolené téma je bezesporu přínosné a zajímavé, neboť o vztahu formy a významu této kategorie v albánštině nepanuje patrně jasná představa. K možnému srovnání lze přistoupit ze dvou směrů: buď snahou o popis systému vyjadřování reference jako celku, nebo snahou o popis mezijazykové shody (předpokládaných) formálních prostředků jednoho (potenciálního) typu reference, jak se pro to rozhodla autorka. Celková koncepce práce klade tedy důraz na popis určité reference anglické NP (vyjádřené určitým členem a reference u vlastních jmen), a promítá jej na flektivní kategorie albánského substantiva, jak o tom svědčí i úvodní oddíl 1.1 *Definite expressions*, popis reference u vlastních jmen, a „systémová“ část praktické části a i větší část její „textové“ části. Koncepce metodologie a provedení výzkumu ale nerespektuje obě základní otázky rovnoměrně. V práci se tato nejasnost částečně projevuje tak, že není vždy zjevné, zda cílem je popisovat kategorii určení jako takovou, či pouze určitou referenci (viz i titul práce). Tato nevyjasněnost pak zakládá určité disproporce v rozvržení celé práce, zejména rozsahu a detailu zpracování jednotlivých částí. Domnívám se také, že tento přístup může být mírně zavádějící v tom smyslu, že apriori neuvažuje o jiné míře gramatikalizace vyjadřování reference v albánštině. Jednotlivé podněty či připomínky formuluji u popisu příslušných částí práce.

Rozsáhlá teoretická část práce (str. 9-78) zahrnuje popis vývoje pojetí *definite descriptions* a zabývá se otázkou, zda určitá reference u obecných a vlastních jmen má stejný základ (oddíl 1.1, str. 14-22). Oddíl 1.2 se zabývá otázkou signalizace určité reference v různých jazycích (v angličtině vyjádřené *the*, v albánštině afixem) a otázkou identifikovatelnosti referenta, vztahem mezi gramaticky vyjádřenou určení a pragmatickou/diskurzivní určení (str. 26), popisem typů určité reference (Lyons 2003, str. 28), dále pak rozlišení mezi *zero* a *null article* (str. 29-30 Chesterman, Yotsukura) a souvislosti mezi vyjádřením reference a jazykovým typem, či referencí a určení, a dotýká se, ač velmi okrajově, i otázky gramatikalizace.

Oddíl 1.3 přenáší těžiště pozornosti na albánštinu (a také další jazyky), kterou prezentuje z pohledu vývoje vyjadřování určení a také jako typ jazyka, kde je určení vyjádřeno jak sufixálně, tak i analyticky v případě víceslovné NP (*preposed article*, str. 35). Zajímavá je zmínka o potřebě rozlišování určení formálně a sémanticky (Demiraj 1972 *pa/shquara* a *e pa/caktuara*, str. 39-40 - mohla by autorka tento koncept ilustrovat podrobněji? Bylo by možné ho nějak vztáhnout k výsledkům textové části výzkumu?). Str. 42-57 podávají přehled paradigmatických a neurčitých forem a rozsáhlá část je věnována tzv. *articles in preposition* (40-53) – *the literature does not mention any impact on the category of definiteness as such* – souhlasí autorka s tímto tvrzením? Dále následuje, zdá se, teoreticky méně problematický, popis vztahu mezi vyjadřováním určení a sufixem, otázkou je spíše jeho morfologický charakter (str. 54-60) – autorka se patrně kloní k tomu, aby byl považován spíše za sufix, nicméně v praktické části jej označuje i jako *ending*. Newmarkova gramatika pak poukazuje na rozdíly mezi oběma jazykovými systémy (str. 57). Určité formy lze např. kombinovat s neurčitým *një* (str. 58) a jakmile se odstraní, pak je forma určitá – dalo by se říct na základě výčtů uvedených v Newmarkovi (str. 58 a 59), že určitá forma je defaultní a více kontextově závislá? (ve výčtu syntaktických funkcí (str. 58)

se vyskytují neurčité formy, zatímco výčet užití určitých forem je spíše sémanticko-pragmatický). Autorka v úvodu na str. 60 předjímá: *The similarities with English seem to be more in the use of definite nouns than indefinite nouns,* Na základě toho postřehu se tedy nabízí otázka, proč se autorka ve svém výzkumu soustředí primárně na ty oblasti, kde očekává větší shodu.

Oddíl 1.4 podává přehled kategorie určenosti v angličtině a zaměřuje se na určitý člen, prostřednictvím něhož bude primárně zkoumat albánský systém (str. 61). Teoretický oddíl týkající se určité reference (str. 61-62) se zakládá na dvou standardních zdrojích (Dušková 2003, *CGEL*), bohužel bez toho, aby příklady byly citovány, což vede následně k nejasnostem (týká se i předchozí albánské části). Z které gramatiky přebírá autorka přehled typů neurčité reference na str. 63? - neodpovídá *CGEL* zmíněném výše – zachovává podtyp *e) logical use of the definite article* a zároveň zavádí typ *f) (ii) definite reference due to premodification? What is the right time? The only exception, ..etc.?* Taková (překrývající) se vlastní klasifikace, uplatňovaná pak v praktické části, vede k tomu, že identické příklady jsou klasifikovány dvakrát různě (viz str. 91 a 94 *So he reaches ...*). Odkud je např. čerpán příklad *What a nonsense?* Stejně tak není vyznačen původ příkladů na str. 67-69 (nezdají se být z jednoho zdroje). Na str. 63 je frazeologické užití členu (bod h) řazen mezi typy určité reference, nicméně jeho ilustrace se objevuje bez číslování až za popisem neurčité reference. Následuje oddíl o generické referenci (1.4.2) a vlastních jménech (1.4.3), kde na str. 71-73 opět není uvedeno, odkud použitá klasifikace pochází (na str. 71 – *abionyms* by měla být (b)). Oddíl 1.4.4 pak podává přehled anglických vlastních jmen, kde výčet příkladů na str. 76-78 je opět bez uvedení zdroje.

Jinak zajímavá a poučená teoretická část končí bez syntézy poznatků pro oba jazyky (jako např. srovnání struktury NP, viz např. str. 140 – *demonstrative +NP?*) a také bez formulace možných hypotéz, které by pomohly efektivněji naplánovat vlastní výzkum (viz i zmíněný postřeh na str. 60). Tato absence podle mého názoru vede k tomu, že v empirické části se vyskytují pasáže se srovnáním, které již bylo možno získat v části úvodní (zejména část 2.2.1) a na kvalitativní popis výsledků získaných z autentických textů pak nezbyvá prostor (z mého pohledu zásadní části jsou věnovány pouze tři strany hrubě kvantitativního popisu (str. 139-141). (Ne)citování zdrojů v této části již bylo zmíněno.

Praktická část (kapitola 2) je rozdělena na část „systémovou“ a „textovou“. Systémová část se selektivně zaměřuje na příklady anglických NP s určitým členem a vlastní jména. Textová část (dva paralelní texty) registruje protějšky anglických NP s určitým členem a pak zpětně anglické protějšky albánských určitých forem. Následně v textu zaznamenává všechna substantiva a prostředek vyjádření reference u nich.

Vlastní analýze příkladů ještě předchází popis zdrojů dat pro výzkum. Souhrnně řečeno, pojetí materiálové části a/nebo prezentace jazykového materiálu je slabinou této práce (viz i dále). Autorka shromáždila úctyhodný monolingvní korpus (1.370.000 slov – psaná albánština, novinářský a administrativní styl a beletrie) a k němu tři dvojice anglických textů přeložených do albánštiny (Steinbeck, Marcuse, Rowlingová). Složení albánského korpusu je detailně popsáno (str. 79-83), nicméně jeho konkrétní použití (metodologie vytěžování) se nikde nespecifikuje (viz tři řádky na str. 84 či na str. 85 *When evaluating non-generic definite article + common noun cases or proper names/nouns with the definite article we based the research on parallel source-translation texts, the monolingual Albanian corpus collected for the purposes of this work and the Internet data. The selection was based on syntactically similar examples.*

Jak byl využíván *Antconc*?

Oddíl 2.2 *System-oriented investigation* se skládá z části zaměřené na obecná jména a z části věnované propriím. Ve Steinbeckově textu a jeho překladu autorka vybírá příklady na různé typy určité reference vyjádřené určitým členem. V této části je opět problematické míchání příkladů z textu a příkladů bez uvedeného původu (např. *the President* na str. 87). Autorka neuvádí, zda v textu postupuje nějak systematicky, ani kolik a jaké příklady vybírá (viz např. povzdech na str. 93 d), že ve Steinbeckovi není vhodný příklad na postmodifikaci předložkovou frází (?), naproti tomu je zařazen příklad *I could sat in them big hotels?* (str. 89). Komentáře v textu toto nevysvětlují (např. str. 88) *in the examined texts, these following examples were found.*, nebo např. bod c) na str. 92. autorka uvádí dva příklady, aniž by

bylo jasné, zda jde o úplný výčet. Celkově tedy nelze získat představu o excerpici, tzn. zdroji příkladů a kritériích v částech na str. 85-124. Místy není také jasné, zda bylo hledáno primárně v anglických či také v albánských textech: str. 92 se vyskytne *slowly, like a terrier* – na jakém základě je excerpována neurčitá NP? Podobně např. na str. 93 *on one side of the river* – příklad na určenost kataforou? Část týkající se neurčité reference, byť avizovaná ve 2.2, není uvedena. Znejasňující je v tomto ohledu i název podkapitol v této části jako např. *Albanian definite common nouns* – naznačující, že potenciálně šlo o excerpici určitých forem albánských. Čtenář je ponechán v nejistotě. Viz i *...additional data came from the Albanian corpus and the internet* na str. 86. Jakou funkci splnil v práci tento oddíl?

Pododdíl 2.2.1.2 se zaměřuje na anglické věty s generickou referencí, které nechává přeložit pěti rodilým mluvčím (zdroj anglických vět?). Jak si autorka vysvětluje užití neurčité formy v albánštině u *I need a hammer*. (str. 98) - jedná se o generickou referenci? Na str. 102 pak zobecňuje *... while Albanian generic singular count nouns take ... the indefinite form in an object position*. Autorka si pak dále všimá příkladů, jako je generické *man* – ty už překládá sama? – pokud ano, je to třeba důsledně uvádět! *The Neanderthal man* je uveden se členem určitým (str. 101), na str. 102 patrně chyba: *I drink coffee. - were translated by all of the Albanian speakers using the indefinite form of the noun*.

V části 2.2.2 (str. 103-124) přesouvá autorka pozornost k vlastním jménům a podává poměrně dlouhý, i když snad prakticky využitelný seznam příkladů. Jak chápat formulace ve shrnutích jednotlivých subkategorií, jako např. str. 114: *if compared to the English system of personal proper nouns/names, there is a striking difference in Albanian evident right from the start, namely the excessive use of definite forms*. či na str. 116 *In English street names typically take the zero article Wall Street? – in Albanian, on the other hand, street names invariably have a definite form ...*, podobně str. 119 *In English, the names of individual mountains .. without article .. This is not the same in Albanian, where they are definite*. Na str. 121 *on the other hand, the contrastive method showed that English and Albanian differ in their use of definiteness in the names of continents ... In all these, English uses the zero article (or null), whereas Albanian consistently keeps the definite form.*, podobné komentáře i na str. 124 a v závěru *The analysis with Albanian proper names revealed that there is an overwhelming tendency to use them in the definite form even where English uses the zero*. (str. 143)

Jaký je vztah anglických vlastních jmen a reference, vztah mezi referencí a formou jejího vyjádření? Dílčí připomínky: na str. 104 chybí zdroj pro tabulku 29, na str. 112 – jak zapadá pod b) pod nadpis (iv)?

V textově orientované části (2.3) se zaměřuje nejprve na zdrojový text (Marcuse 1964, 2002, cca devět stran) a konstatuje (str. 126): *the text contained all the types of definite reference described in CGEL, in fact even more ..* – může autorka specifikovat tyto další typy?

V textu pak nachází 212 NP s určitým členem a klasifikuje je dle typu určenosti (str. 126 a Tab. 32 na str. 127– viz výše zmíněná překrývající se klasifikace druhů určenosti, k nimž přidává generický člen určitý a frazeologické užití členu. Jak si autorka vysvětluje vysoký podíl situační reference (druhé nejvyšší zastoupení, 17% str. 130) v sociologickém textu, viz také komentáře na str. 131 dva příklady uprostřed, a také str. 28? Jde u *The latter* v příkladu na str. 128 o exoforu? V této části nachází autorka více než 94% shodu s určitou formou v albánštině. U „situační“ reference a nepřímé anafory je výskyt albánských určitých forem s posesivou nejčastější – autorka však vysvětlení nepodává pro malý počet příkladů (40), totéž pro generickou referenci na str. 132, kde je tato kombinace dokonce proporčně výraznější. Jak si autorka vysvětluje tento údaj v porovnání s výsledky elicitacího testu?

V opačném směru, tzn. v albánském překladu, pak nachází všechny příklady substantiv s určitou formou (téměř dvojnásobek), z nichž přes 40% v anglickém protějšku neobsahuje určitý determinátor. Na základě tohoto zajímavého zjištění přistupuje autorka k porovnání dalšího textu (Rowlingová), kde v úseku anglického originálu nachází 208 určitých NP (zde už neurčuje druh reference) s podobnou tendencí v překladu, i když proporčně méně výraznou: 70% anglických NP s určitým členem odpovídá určitému tvaru v albánském překladu, 3 mají navíc posesivní tvar. V 11,5% (24 příkladů) najdeme neurčitý albánský tvar – jejich popis je ovšem stručný: jde o vliv syntaktické pozice jména jako je Cs, modification, preposition, (str. 136). Ve vyšším procentu v tomto textu také nemá anglické jméno svůj nominální ekvivalent (30%). V albánském překladu nachází tvarů s určitým tvarem „pouze“ 260 (48% odpovídá určitým determinátorům anglickým a 18% neurčitým determinátorům).

Zjištěné disproporce vedou autorku v poslední části k registraci všech substantiv v obou textech a jejich překladech (v příloze bohužel neobsaženo). Ani zde nerozlišuje typy reference (např. i na základě předpokladu, že generická reference bude málo zastoupená, ale viz. Tabulka 32 na str. 127, kde v textu nachází 10% příkladů generické vyjádřené pouze určitým členem, takže lze spekulovat, že pokud by se započítaly další prostředky, může vzrůst i dvojnásobně – v albánštině se generická reference vyjadřuje určitými tvary). V anglickém textu nachází 522 substantiv (cca 50% s určitým determinátorem - bere autorka v potaz, že posesiva mohou vyjadřovat neurčitou referenci a že substantiva mohou také užívat nereferenčně?) V albánském textu registruje 556 substantiv, s vyšším poměrem určitých tvarů (77%). Na str. 140 pak podává přehled syntaktických funkcí, ve kterých se vyskytuje neurčitá forma.

V textu Rowlingové nachází 648 substantiv, z nichž více než polovina (57%) má určitý determinátor, v albánské verzi 638 substantiv (z nichž 70% je určitých). *In both English and Albanian texts the definite reference nouns cluster around the same syntactic functions and so the distribution seems to be very much standard* (str. 141) – na jakém základě autorka provádí toto srovnání?

V závěrečné části (Kapitola 3) autorka dochází k závěru, že albánská určitá substantiva se vyskytují se stejnými poddruhy určité reference jako anglická NP s určitým členem, avšak celkově jsou určité formy ve zkoumaných albánských textech četnější – jaké poddruhy určité reference pak vyjadřují substantiva, která odpovídají anglickým neurčitým tvarům? V závěrech se autorka snaží vysvětlit rozdíl v četnosti užití morfologických příznaků určenosti provázaností kategorie určenosti a vyjadřování ne/určité reference vlivem kontextu v angličtině, v albánštině je forma snad více determinována vlivem syntaktické pozice. Zde je třeba říci, že, ačkoliv mohou být tyto závěry (zejména od str. 145 dále) plauzibilní, nejsou založeny na kvalitativním srovnání ani kvalitativní textové analýze albánského textu, pouze na rozdílech v celkovém počtu tvarů (u Rowlingové 12%). Lze také tvrdit, že *In both English and Albanian definiteness is expressed obligatorily?* (str. 145) – či lze v angličtině uvažovat o nereferenčním užití substantiva?

Jak vyplývá z výše uvedeného, autorce se podařilo přispět k osvětlení vztahu vyjadřování určité reference v angličtině a albánštině zejména v tom smyslu, že (potenciálně) formálně signalizovaná kategorie určenosti v albánštině zjevně plně nekoresponduje s významem a diskurzivním zatížením této kategorie v angličtině. Práce tak v tomto smyslu svůj účel splnila. I nadále však zůstává mnoho otázek spojených s mírou gramatikalizace (projevu a funkce) této „kategorie“ v albánštině, a je třeba přiznat, že se tak autorka čistě kvantitativním srovnáním snaží o porovnání ne zcela srovnatelného. Zároveň však, zejména v závěrečné části, přináší nové impulzy pro další výzkum.

Jak však také vyplývá z výše uvedených dílčích poznámek, kriticky se stavím zejména k některým metodologickým a formálním aspektům práce, jako je nedostatečné citování zdrojů, nerozlišování mezi vlastním překladem a překladem excerpovaným, nedostatečný popis postupu excerpce (včetně nejasných formulací), rozvržení rozsahu jednotlivých částí práce (nejinformativnější část výzkumu zabírá relativně krátký úsek a omezuje se na čistě kvantitativní srovnání). Další již zmíněnou slabinou práce je prezentace jazykového materiálu, zejména zcela absentující mezijazykové glosy, překlady nebo alespoň důsledné vyznačování příslušných částí příkladů v albánštině, které místy zcela chybí nebo je nedůsledné a neumožňuje konzistentně sledovat autorčinu argumentaci. Příklady v textu nejsou průběžně číslovány, takže na ně není možno odkazovat, navíc v textu tak někde není jasné, které příklady se komentují (např. na str. 92 dole). Čtenář práce také nemůže propojit příklady uváděné v textu s přílohou (kontextem), neboť zcela chybí odkazování. Příloha jako celek není pojata účelně, neboť neprezentuje texty paralelně (např. ve dvou sloupcích) a navíc uvádí pouze menší část příkladů. Abstrakt práce se omezuje na 3,5 řádky.

Závěr: Předložená disertační práce Mgr. Orkidy Backus Borshi požadavky na kladené na disertační práce (s výše uvedenými metodologickými a formálními výhradami) ve svém celku splňuje. K obhajobě ji proto doporučuji a v závislosti na jejím průběhu předběžně klasifikuji jako *prospěla*.